

فصل دوم

خلاصه رویدادهای اقتصادی ایران

اقتصاد ایران در سومین سال برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از شرایط پایدار و باثباتی برخوردار بود. مجموعه اقدامات و سیاستهای اجرایی دولت که در سه سال اول برنامه به مورد اجرا گذاشته شد، نتایج ارزشمندی را در زمینه کنترل تورم، تامین مالی رشد تولید و سرمایه‌گذاری، افزایش اشتغال و افزایش منابع ارزی به همراه داشت. عمده‌ترین سیاستهای اقتصادی اتخاذ شده در سال ۱۳۸۱، اجرای طرح یکسان سازی نرخ ارز، ایجاد بازار بین بانکی ارز، ادامه سیاستهای آزاد سازی در جهت تبدیل پذیری پول ملی در حساب جاری ترازپرداختها و ایجاد شفافیت بیشتر در بودجه دولت بویژه در زمینه پرداخت یارانه‌ها بود. در زمینه اشتغال، برنامه ریزی‌ها در جهت تامین منابع مالی مورد نیاز طرحهای سرمایه‌گذاری و اشتغال‌زا از طریق مکانیزم پیش بینی شده در ماده ۵۶ قانون برنامه سوم و ارائه تسهیلات قرض الحسنه به واحدهای فعال موجود برای ایجاد اشتغال بیشتر، اعطای تسهیلات ارزی به تولید کنندگان و سرمایه‌گذاران از طریق حساب ذخیره ارزی صورت پذیرفت.

در سال مورد گزارش روند ملایم افزایش قیمت نفت که در پی همگرایی تصمیمات کشورهای صادر کننده نفت تداوم یافته بود، همراه با اجرای سیاستهای مذکور موجب گردید تا علی‌رغم رکود نسبی حاکم بر اقتصاد جهان و تحولات نامساعد بین‌المللی، بویژه مناقشات سیاسی در خلیج فارس و احتمال حمله آمریکا به عراق و همچنین پاره‌ای از محدودیتهای داخلی ناشی از مشکلات ساختاری واحدهای تولیدی و خدماتی، اقتصاد ایران در مسیر رشد مثبت و متعادل بلندمدت خود از لحاظ تولید و سرمایه‌گذاری قرارداشته باشد. همچنین ثبات نسبی بازار مالی داخلی و پایداری و توازن بخش خارجی که عمدتاً ناشی از سیاستهای مناسب اقتصادی و افزایش قیمت جهانی نفت بود، نقش عمده‌ای در ایجاد فضای مناسب برای رشد اقتصادی کشور ایفا کرد.

در سال مورد بررسی تصویب و اجرای قانون سرمایه‌گذاری خارجی، حذف پیمان سپاری برای صدور کالا، کاهش هزینه‌های عملیاتی تجارت خارجی، اعطاء یارانه‌های صادراتی از جمله سیاستها و اقدامات راهبردی در جهت بهبود تجارت خارجی به شمار می‌رود. همچنین تصویب قانون جدید مالیات‌ها و لایحه تجمیع عوارض از جمله اقدامات مهم دیگر در زمینه بستر سازی و تدوین چارچوبهای قانونی بود که علاوه بر شفاف‌سازی، ابزار سیاستی مهمی برای حمایت از واحدهای تولیدی داخلی در چارچوب تغییر و تعدیل در سود بازرگانی می‌باشد. همچنین، در این سال برای اولین بار، اوراق قرضه ارزی ایران طی دو مرحله در بازارهای بین‌المللی منتشر شد و با شرایط مناسبی به فروش رسید.

در سال ۱۳۸۱ در راستای آزاد سازی بازار مالی، مجوز فعالیت بیمه‌های خصوصی صادر گردید. در این سال انتشار اوراق مشارکت جهت تامین مالی طرحهای مختلف عمرانی گسترش یافت، بطوریکه دولت برای اجرای چندین طرح بزرگ مانند طرح

نیشکر خوزستان، ایران خودرو و پروژه های آب و برق، اوراق مشارکت منتشر کرد. انتشار اوراق مشارکت ابزار مناسبی است که علاوه بر امکان تامین مالی طرحهای تولیدی و صنعتی، نیاز واحدهای تولیدی به منابع بانکی را نیز کاهش می دهد.

مجموعه اقدامات و سیاستهای بعمل آمده مذکور سبب گردید تا تحولات مثبت و قابل ملاحظه‌ای در بخشهای مختلف اقتصادی شامل خدمات، کشاورزی، صنایع و معادن و نفت بوجود آید به طوری که رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۸۱ از ۷/۵ درصد رشد نسبت به سال قبل برخوردار شد. این میزان رشد در مقایسه با عملکرد دو دهه گذشته قابل توجه و از میانگین رشد هدفگذاری شده در برنامه سوم توسعه (۶ درصد) فراتر می باشد. بخشی از این افزایش تولید به ظرفیت سازی اقتصاد در قالب تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی شامل ماشین آلات و ساختمان انجامید و موجب شد تا تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی در این سال نسبت به سال قبل معادل ۱۱/۸ درصد رشد نماید. از سوی دیگر رشد درآمد ملی در مقایسه با رشد نسبتاً ثابت جمعیت کشور سبب گردید تا در سال ۱۳۸۱ درآمد سرانه کشور به قیمتهای جاری و ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب به ۱۲۰۱۰ و ۴۸۱۶ هزار ریال برسد.

در سال ۱۳۸۱ ادامه سیاستهای حمایتی دولت در بخش کشاورزی در قالب توزیع نهاده های تولید به قیمت حمایتی، خرید تضمینی محصولات اساسی کشاورزی و پرداخت تسهیلات بانکی با نرخهای ترجیحی همراه با افزایش حجم کل بارندگی در کشور موجب گسترش سطح زیر کشت و رشد عملکرد در هکتار محصولات کشاورزی گردید. در نتیجه تولید غلات (گندم، جو و برنج) نسبت به سال زراعی قبل ۳۲/۸ درصد افزایش نشان داد. بخش تولیدات دامی و شیلات نیز با رشد همراه بود. در سال مورد بررسی با افزایش قیمت تضمینی خرید گندم به میزان ۲۳/۸ درصد میزان خرید آن از کشاورزان توسط دولت به ۸/۸ میلیون تن رسید که نسبت به سال قبل از آن معادل ۸۳/۳ درصد رشد نشان می دهد.

در سال ۱۳۸۱ در چارچوب مصوبات اوپک جهت تنظیم بازار و تثبیت بهای نفت، تولید نفت خام ایران با ۸/۵ درصد کاهش به ۳/۴ میلیون بشکه در روز (در حد سهمیه تولید تعیین شده از سوی اوپک) رسید. در این سال صادرات نفت خام ایران با ۸/۵ درصد کاهش به ۲/۰ میلیون بشکه در روز و صادرات فرآورده های نفتی با ۲۳/۴ درصد رشد به ۲۶۹ هزار بشکه در روز رسید. در سال مذکور تولید گاز طبیعی کشور (بدون احتساب گاز تزریقی به چاههای نفت) نیز نسبت به سال قبل ۱۱/۱ درصد افزایش نشان می دهد. در این سال تولید برق کشور با رشدی معادل ۹/۳ درصد به ۱۴۲/۱ میلیارد کیلووات ساعت و مصرف برق کشور نیز با ۸/۱ درصد افزایش به ۱۰۵/۱ میلیارد کیلووات ساعت رسید.

علیرغم پاره‌ای مشکلات ساختاری در بخش صنعت، ارزش افزوده در بخشهای صنعت و معدن در سال ۱۳۸۱ به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶، به ترتیب معادل ۱۱/۰ و ۱۲/۰ درصد نسبت به سال قبل افزایش یافت که در مقایسه با اهداف برنامه برای این سال به مراتب در سطح بالاتری قرار دارد. در این سال تامین نیازهای ارزی و ریالی واحدهای تولیدی از طریق تسهیلات ارزی، امهال بدهی معوقه تعدادی از واحدهای تولیدی در قالب مصوبات کمیسیون اصل ۱۳۸ قانون اساسی و سایر اقدامات اصلاحی شرایط نسبتاً مناسبی برای توسعه فعالیتهای صنعتی و افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی فراهم نمود. به طوری که شاخص تولید کارگاههای بزرگ صنعتی کشور طی این سال در مقایسه با سال قبل ۱۸/۰ درصد رشد داشت و تولید اغلب کالاهای صنعتی با افزایش همراه بود. طبق آمار پروانه های بهره برداری صادر شده توسط وزارت صنایع و معادن، حجم سرمایه گذاری صورت گرفته برای طرحهای جدید صنعتی که به بهره برداری رسیده اند به میزان ۳۸/۷ درصد نسبت به سال قبل افزایش نشان می دهد. همچنین تعداد، میزان سرمایه گذاری و اشتغال جوازهای تاسیس صادر شده نیز از رشدهای قابل ملاحظه‌ای برخوردار بود.

در سال ۱۳۸۱ فعالیت در بخش ساختمان با رونق مطلوبی همراه بود، به گونه ای که رشد ۱۷/۴ درصدی ارزش افزوده آن در مقایسه با هدف سومین سال برنامه سوم به میزان ۹/۶ درصد، در سطح بالاتری قرار داشت. با افزایش حجم تسهیلات اعطایی شبکه بانکی و موسسات اعتباری به بخش ساختمان و مسکن مانده تسهیلات اعطایی به تفکیک "ساختمان" و "مسکن" غیردولتی در پایان سال ۱۳۸۱ نسبت به مقطع مشابه سال قبل به ترتیب معادل ۴۷/۷ و ۳۱/۷ درصد رشد قابل ملاحظه نشان دادند. در نتیجه بخش خصوصی در این سال علاوه بر تکمیل ۱۹۷ هزار دستگاه ساختمان نیمه تمام با زیربنای ۵۸ میلیون متر مربع، ساخت ۱۷۳/۸ هزار دستگاه ساختمان جدید با زیربنای ۶۴/۹ میلیون مترمربع را در مناطق شهری آغاز نمود. در سال مذکور تعداد واحدهای مسکونی تکمیل شده توسط بخش خصوصی در مناطق شهری به ۴۴۶ هزار واحد رسید که نسبت به سال قبل ۲۰/۳ درصد افزایش نشان می‌دهد.

رشد قابل توجه سرمایه‌گذاری بویژه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و همچنین تسهیلات اعطایی بانکیها از منابع قرض‌الحسنه و وجوه اداره شده جهت ایجاد اشتغال به کاهش نرخ بیکاری در سال ۱۳۸۱ کمک موثری کرد. بر اساس آمار مرکز آمار ایران، نرخ بیکاری کل کشور از ۱۴/۷ درصد در بهمن ماه سال ۱۳۸۰ با ۲/۵ واحد درصد کاهش به ۱۲/۲ درصد در بهمن ماه سال ۱۳۸۱ تنزل یافت. نرخ بیکاری در مناطق شهری و روستایی در بهمن ماه سال ۱۳۸۱ نیز به ترتیب معادل ۱۳/۱ و ۱۱/۱ درصد بود که در مقایسه با نرخهای مذکور برای مقطع مشابه سال ۱۳۸۰ بیانگر کاهش نرخ بیکاری در مناطق مذکور می‌باشد.

در سال ۱۳۸۱ در راستای ایجاد شفافیت بیشتر و قابلیت مقایسه بهتر، قانون بودجه کشور منطبق با آخرین استانداردهای بین‌المللی و بر اساس دستورالعمل جدید نظام آمارهای مالی دولت تهیه و تنظیم گردید. اقدام دیگر در تنظیم بودجه سال مذکور، لحاظ ساختن یکسان سازی نرخ ارز در ارقام بودجه ای بود که در جهت شفافیت بیشتر این اقلام بویژه یارانه ها و همچنین رفع موانع و مشکلات نظام ارزی چند نرخ صورت گرفت. از ابتدای سال مورد بررسی نیز قانون جدید مالیاتهای مستقیم به اجرا گذارده شد و در راستای ماده ۵۹ قانون برنامه سوم توسعه، تشکیلات جدید سازمان امور مالیاتی کشور سازماندهی و مستقر شد. بدین ترتیب بودجه سال ۱۳۸۱ همانند دو سال قبل از آن در چارچوب برنامه سوم و بدون استقراض از سیستم بانکی تهیه و تنظیم گردید. بر اساس قانون بودجه سال ۱۳۸۱ کل کشور، درآمدها شامل درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای بودجه عمومی دولت (به استثنای درآمدهای اختصاصی) و پرداخت های هزینه ای (به استثنای پرداخت های اختصاصی) به ترتیب معادل ۸۲۶۶۹/۹ و ۱۵۵۶۳۵ میلیارد ریال بود. در نتیجه تراز عملیاتی مصوب با ۷۲۹۶۵/۲ میلیارد ریال کسری مواجه بود. همچنین، دریافتی‌ها و پرداختی‌های مصوب از محل واگذاری و تملک داراییهای سرمایه‌ای (بدون دریافتها و پرداخت های اختصاصی) در سال مورد بررسی نیز به ترتیب ۱۰۲۵۵۸/۱ و ۵۴۹۸۷/۱ میلیارد ریال بود. بدین ترتیب، مجموع تراز عملیاتی و خالص واگذاری داراییهای سرمایه ای بودجه بیانگر کمبود درآمدها و دریافتی‌های حاصل از واگذاری داراییهای سرمایه‌ای به میزان ۲۵۳۹۴/۲ میلیارد ریال نسبت به مجموع پرداخت‌های هزینه ای و پرداخت بابت تملک داراییهای سرمایه ای بود که در بودجه مصوب پیش بینی گردید کمبود مذکور از محل خالص واگذاری داراییهای مالی تامین شود.

بر اساس ارقام عملکرد بودجه سال ۱۳۸۱، در سال مذکور درآمدهای دولت شامل درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای دولت (بدون احتساب درآمدهای اختصاصی) به رقمی در حدود ۶۲۱۰۸/۶ میلیارد ریال رسید که در مقایسه با رقم بودجه مصوب سال، معادل ۷۵/۱ درصد تحقق داشت و در مقایسه با رقم مشابه سال قبل در حدود ۱۶/۹ درصد افزایش یافت.

پرداختهای هزینه‌ای دولت نیز به ۱۴۸۲۹۷/۳ میلیارد ریال رسید که در مقایسه با رقم مشابه سال قبل از ۴۲/۶ درصد رشد و در مقایسه با رقم بودجه مصوب از ۹۵/۳ درصد تحقق برخوردار بود. بدین ترتیب براساس عملکرد ارقام درآمد‌ها و پرداختهای هزینه‌ای دولت در سال ۱۳۸۱ تراز عملیاتی بودجه دولت با ۸۶۱۸۸/۷ میلیارد ریال کسری مواجه گردید.

در سال ۱۳۸۱ دریافت‌های دولت از محل واگذاری داراییهای سرمایه‌ای معادل ۱۰۳۱۰۱/۶ میلیارد ریال بود که در مقایسه با رقم مصوب معادل ۰/۵ درصد مازاد تحقق و در مقایسه با رقم مشابه سال قبل ۴۲/۵ درصد افزایش نشان داد. در این سال تملک داراییهای سرمایه‌ای نیز (پرداختهای عمرانی) معادل ۳۷۲۱۲/۵ میلیارد ریال بود که در مقایسه با رقم مشابه سال قبل از ۵۴/۵ درصد رشد و در مقایسه با رقم مصوب از ۶۷/۷ درصد تحقق برخوردار شد. بدین ترتیب، خالص واگذاری داراییهای سرمایه‌ای در سال ۱۳۸۱ معادل ۶۵۸۸۹/۱ میلیارد ریال بود.

با توجه به مراتب مذکور مجموع تراز عملیاتی و خالص واگذاری داراییهای سرمایه‌ای در سال ۱۳۸۱ معادل ۲۰۲۹۹/۶ میلیارد ریال کسری داشت که در مقایسه با رقم مصوب بودجه در حدود ۲۰ درصد کمتر تحقق یافت. این رقم که می‌توان آن را کسری بودجه دولت محسوب کرد، تماماً از محل خالص واگذاری داراییهای مالی شامل فروش اوراق مشارکت، وصولی از محل واگذاری شرکتهای دولتی، اصل وام‌های داخلی، برگشتی از پرداختهای سال قبل و استفاده از موجودی حساب ذخیره ارزی، تامین گردید. در این سال نسبت تراز عملیاتی و خالص واگذاری داراییهای سرمایه‌ای به تولید ناخالص داخلی ۲/۲ درصد بود.

در سال ۱۳۸۱ بخش خارجی اقتصاد ایران با تحولات سیاستی و مقررات زدایی گسترده‌ای همراه بود. اجرای موفقیت‌آمیز یکسان‌سازی نرخ ارز و تداوم اصلاح ساختار نظام تجارت خارجی کشور مهمترین دستاوردهای این بخش بود. به منظور تسهیل این فرآیند، همزمان با اجرای سیاست تک‌نرخ ارز و تشکیل بازار بین‌بانکی ارز، نظام ارزی شناور مدیریت شده نیز بعنوان رژیم ارزی کشور انتخاب و اعلام گردید. تعدیل نسبی مقررات و ضوابط خارجی و ارائه تسهیلات مختلف به صورت افزایش اختیارات در مدیریت منابع و درآمدهای ارزی برای صادرکنندگان، اعطای تسهیلات ریالی و ارزی به بخش تجارت خارجی، لغو الزام پیش‌پرداخت اعتبارات اسنادی، معافیت صادرات از مالیات و عوارض، اعطای جوایز و یارانه‌های صادراتی و برقراری ثبات در بازار ارز موجب شد تا تجارت خارجی و صادرات غیرنفتی کشور در سال ۱۳۸۱ نسبت به سال قبل از آن، از روند سهل‌تری برخوردار شود. صادرات غیرنفتی کشور با رشدی معادل ۱۵/۵ درصد به ۵۲۷۱ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ افزایش یافت. کل واردات کشور نیز با رشدی معادل ۲۱/۶ درصد به ۲۲۰۳۶ میلیون دلار در سال مذکور افزایش یافت. در نتیجه تراز بازرگانی خارجی کشور با احتساب صادرات نفتی از ۶۲۰۱ میلیون دلار مازاد برخوردار بود که نسبت به رقم مشابه سال قبل به میزان ۷/۴ درصد رشد نشان می‌دهد. در این سال تراز حساب جاری معادل ۳۵۸۵ میلیون دلار مازاد داشت و حساب سرمایه موازنه‌پرداختها نیز از مازادی معادل ۲۵۳۴ میلیون دلار برخوردار شد. در نتیجه داراییهای خارجی بانک مرکزی و حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۱ به ترتیب معادل ۳۸۸۳ و ۷۸۴ میلیون دلار افزایش داشت که به ۴۶۶۷ میلیون دلار مازاد در موازنه کل پرداختها منجر گردید. همچنین در این سال میزان تعهدات بالقوه و بالفعل خارجی کشور از ۲۱/۸ میلیارد دلار (با احتساب بهره و تعهدات بالقوه) در ابتدای سال ۱۳۸۱ با ۲۴/۹ درصد افزایش به ۲۷/۲ میلیارد دلار در پایان سال رسید. طی این دوره علیرغم اینکه بدهی‌های خارجی کشور با رشدی معادل ۲۸/۲ درصد به ۹۲۵۰ میلیون دلار افزایش یافت، لیکن سهم دیون کوتاه مدت خارجی از کل بدهی‌های مذکور با کاهش قابل ملاحظه‌ای همراه بود.

در سال ۱۳۸۱ در بخش پولی و بانکی بانکها مجاز گردیدند معادل ۲۵ درصد از افزایش در مانده تسهیلات به بخش غیردولتی را خارج از سهم های تعیین شده برای بخشهای مختلف اقتصادی اعطاء نمایند. بدین ترتیب، با توجه به آزادی عمل بانکها در مورد مصارف آزاد، سهم عملکرد تسهیلات در کلیه بخشها (بجز بخش صادرات) بیش از سهم مصوب شد. در این سال نرخهای سود مورد انتظار تسهیلات اعطایی بانکها در بخشهای مختلف اقتصادی نسبت به سال ۱۳۸۰ یک واحد درصد کاهش یافت. در سال مورد بررسی در مجموع ۲۷۳۰۰ میلیارد ریال اوراق مشارکت توسط دولت، شرکتها و بانک مرکزی منتشر شد که از این میزان مبلغ ۲۵۶۳۱ میلیارد ریال معادل ۹۳/۹ درصد آن به فروش رسید. در این میان در راستای اجرای سیاستهای پولی و به منظور کنترل حجم نقدینگی بانک مرکزی طی سال مذکور اقدام به انتشار ۱۸۰۰۰ میلیارد ریال اوراق مشارکت یکساله طی ۴ مرحله کرد که از این میزان ۱۷۰۵۴ میلیارد ریال آن به فروش رسید. بطوریکه در این سال کلیه اوراق مشارکت عرضه شده توسط بانک مرکزی به میزان ۹۴۴۵ میلیارد ریال جایگزین شد و فروش اوراق مشارکت جدید در سال مذکور معادل ۷۶۰۶/۸ میلیارد ریال بود. در سال مذکور نقدینگی در نتیجه افزایش پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی، با رشدی معادل ۳۰/۱ درصد روبرو بود. پایه پولی در سال مورد بررسی، عمدتاً در اثر افزایش خالص داراییهای خارجی بانک مرکزی با ۲۳/۱ درصد رشد روبرو شد که در مقایسه با رشد ۱۵/۲ درصدی سال ۱۳۸۰ افزایش قابل توجهی نشان می دهد. ضریب فزاینده نقدینگی نیز در این سال نسبت به سال قبل از رشد کمتری برخوردار بود و با رشدی معادل ۵/۷ درصد به ۳/۴۹۱ رسید. عامل عمده افزایش ضریب فزاینده نقدینگی در سال ۱۳۸۱، کاهش نسبت موزون سپرده های قانونی به کل سپرده ها به علت تغییر در ترکیب سپرده ها بود. در سال ۱۳۸۱ مهمترین عامل رشد نقدینگی افزایش بدهی بخش غیردولتی به بانکها بود.

در سال ۱۳۸۱ فعالیت در بازار سرمایه کشور از رونق قابل ملاحظه ای برخوردار بود. در این سال، متغیرهایی که هر یک به نحوی گویای عملکرد بازار اوراق بهادار است رشد قابل ملاحظه ای نسبت به سال قبل نشان دادند. در سال مذکور، شاخص قیمت و بازده نقدی سهام با رشد بی سابقه ای نسبت به سال قبل بیش از ۵۱ درصد افزایش یافت و بورس اوراق بهادار تهران از لحاظ میزان رشد شاخص کل قیمت در میان بورس های جهان در رتبه سوم قرار گرفت. در سال یادشده نسبت ارزش جاری بازار سهام به تولید ناخالص داخلی با افزایش در مقایسه با سال قبل به حدود ۱۱/۵ درصد رسید.

در سال مذکور تعداد و ارزش سهام مبادله شده در بورس اوراق بهادار تهران از رشد قابل توجهی به ترتیب به میزان ۱۴۳ درصد و ۱۹۰/۸ درصد برخوردار بود. دلایل اصلی این افزایش های فوق العاده را می توان انتظارات تورمی جامعه و رشد بالای نقدینگی در چند سال گذشته، رکود نسبی حاکم بر بازار سایر داراییها، ورود سرمایه با منشاء خارجی به بورس - بویژه سرمایه ایرانیان خارج از کشور - بازدهی مناسب بورس، افزایش تقاضای بازار بدلیل ایجاد بورس منطقه ای خراسان و ارائه خدمات کارگزاری از طریق شعب برخی بانکها در مراکز استانها و بهبود شرایط اطلاع رسانی بورس دانست.

در اثر عوامل موثر بر تقاضا و عرضه کل، مصوبات اداری منجر به افزایش قیمتها و عوامل روانی شکل دهنده انتظارات تورمی، از ابتدای سال ۱۳۸۱ روند نزولی نرخ تورم که از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۸۰ تداوم داشت، روند افزایشی به خود گرفت و بالغ بر ۱۵/۸ درصد در سال مذکور گردید که ۴/۴ واحد درصد بیشتر از نرخ تورم سال ۱۳۸۰ بود.